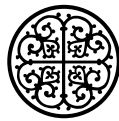

МИСИЈА БИБЛИОТЕКЕ
У ОБРАЗОВАЊУ

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
„СТЕФАН ПРВОВЕНЧАНИ“
КРАЉЕВО

2024.

МИСИЈА БИБЛИОТЕКЕ У ОБРАЗОВАЊУ

Зборник радова

Уредник
КАТАРИНА ЈАБЛАНОВИЋ

ЖИЧКИ САБОР БИБЛИОТЕКАРА 2024

Краљево 7, 8. и 9. октобар 2024.

Организатор
НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СТЕФАН ПРВОВЕНЧАНИ КРАЉЕВО

Програмски одбор
ДОБРИЛА БЕГЕНИШИЋ
ГОРАН ТРАИЛОВИЋ
КАТАРИНА ЈАБЛАНОВИЋ

ЈЕЛИЦА ИЛИЋ МИНИЋ

УДК 027.8(497.11)"18/19"

Универзитет у Београду

Факултет за образовање учитеља и васпитача – Библиотека, Београд

jelica.ilic@uf.bg.ac.rs

ВЛАДИМИР БРБОРИЋ

Универзитет у Београду

Факултет за образовање учитеља и васпитача – Библиотека, Београд

Vladimir.Brboric@uf.bg.ac.rs

БИБЛИОТЕКА ВИШЕ ЖЕНСКЕ ШКОЛЕ И ЖЕНСКЕ УЧИТЕЉСКЕ ШКОЛЕ У БЕОГРАДУ ДО ПОЧЕТКА ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА

САЖЕТАК | У раду се говори о значају библиотека београдске Више женске школе и Женске учитељске школе у образовању женске деце до почетка Првог светског рата. Како би се приказао континуитет читалачких навика девојчица, најпре је приказан рад библиотека које су осниване при основним школама. Пошто је у посматраном периоду књига била и ретка и скупа, малобројни су могли себи да је приуште, библиотеке су најчешће била једина места сусрета деце с писаном речју.

Одмах по стицању самосталности 1830. године, у Србији се отвара већи број основних школа. Међутим, било је потребно више од деценије да се у Параћину отвори прва женска основна школа 1845. године. Упркос великом отпору у Државном савету, 1863. оснива се и Виша женска школа, под чијим кровом ће на почетку XX века почети с радом Женска учитељска школа и Прва женска гимназија.

До сада објављени радови о основном, средњем и вишем образовању женске деце у свом фокусу нису имали библиотеке које су формиране у Вишој женској школи у Београду и Женској учитељској школи. У раду ће бити указано да су формирање и структура, књижни фонд и рад ових библиотека, биле и те како значајан чинилац развоја женског образовања и да су имале велики утицај на еманципацију жена у Србији.

Чланак је настао на основу грађе Библиотеке Педагошког музеја, грађе Библиотеке за образовање учитеља и васпитача у Београду, годишњих извештаја о

раду школа, грађе Државног архива Србије, те објављених написа у серијским и монографским публикацијама.

КЉУЧНЕ РЕЧИ | школске књижнице, Библиотека Више женске школе у Београду, Библиотека Женске учитељске школе у Београду

УВОД

Током деветнаестог века у Србију су полако почела, путем трговине и доласком младих школованих људи из европских престоница, да продиру обележја европског начина живота. Тежња ка општем друштвеном развоју довела је до јачања трговине и занатства, изградње градова и отварања просветних и културних установа.

Међутим, новине у патријархалној Србији тешко су се одражавале на положај жена у друштву. Оне остају затворене у приватном простору породичног дома. Комуникација с јавним простором и стицање знања о њему поставља се уз будну контролу.¹ Правни положај жене био је такав да је у потпуности била потчињена мужу.² „Национални дискурс почивао је, између осталог, на оној врсти родних односа и улога који подразумевају да су жене биле истовремено важне за нацију као мајке, васпитачице и домаћице, а опет на основу додељених улога и задатака искључене из области која је представљана као област јавног.”³ Зато не изненађује чињеница да је Србија током читавог 19. века, а и касније, упркос огромном проценту неписменог женског становништва,⁴ у потпуности игнори-

¹ Марко Поповић, *Историја приватног живота у Срба: од средњега века до модерног доба*, (Београд: Клио, 2011), 309–312.

² По Српском грађанском законнику из 1884. године удата жена у погледу своје опште пословне способности била је изједначена с малолетницима, с умоболним лицима, распикућама, пропалицама. У Марија Драшкић и Олга Поповић-Обрадовић, „Правни положај жене према Српском грађанском законнику (1844–1946)”, у *Србија у модернизационим процесима XX века, књ. II: Положај жене као мерило модернизације, зборник радова*, ур. Латинка Перовић, (Београд: Институт за новију историју Србије, 1998), 15.

³ Ана Столић, *Сестре Српкиње: њојаво њокрећа за еманципацију жена и феминизма у Краљевини Србији*, (Београд: Evoluta, 2015), 64.

⁴ У Србији је 1890. писмених жена, оних изнад 6 година, било 4,74% , а 1900. тај проценат је порастао тек на 7,36%. у Момчило Исић, „Писменост у Србији у 19. веку”, у *Образовање код Срба кроз векове*, ур. Радослав Петковић, Петар В. Крстић, Тибор Живковић, (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2003), 71.

сала и занемаривала питање школовања женске деце.⁵ Становиште да за живот који жене воде није потребно знање читања и писања, условило је да мали број девојчица похађа основну школу. Разлог томе је свакако и мали број отворених школа за женску децу⁶ као и чињеница да су те школе отворане у варошима. У гимназије се тек од 1873. уписивала по нека девојчица, али је ретко која матурирала. Већи прилив средњошколски и студенткиња биће тек након 1905, по оснивању Универзитета и Женске гимназије у Београду.

У потрази за одговарајућим институционалним моделом образовања за женску децу у другој половини деветнаестог века, акценат је стављен на етичко националне вредности. Од образоване Српкиње се очекивало да ће подизати узорне грађане и родољубе, а мерило жениног родољубља било је добро материнство.⁷ И почетком двадесетог века жене су биле одане чуварке традиције и често су и саме биле одане традиционалним и патријархалним правилима.⁸

У таквом амбијенту основана је 1863. године Виша женска школа у Београду, прва женска средња школа на Балкану, која ће током педесетогодишњег рада образовати генерације учених жена у Србији. Под њеним окриљем основана је 1900. Женска учитељска школа, а 1905. Прва женска гимназија. Књижна грађа коју је школа похрањивала у фондовима својих библиотека била је од изузетног значаја у процесу образовања ученица и формирању њиховог читалачког укуса.⁹

ОСНИВАЊЕ ОСНОВНИХ ШКОЛА ЗА ЖЕНСКУ ДЕЦУ

Аутономија коју је Србија добила од 1830. Хатишерифом, одразила се и на

⁵ Недељко Трнавац, „Индиферентност према школовању женске деце у Србији 19. века“, у Србија у модернизационим процесима XX века, књ. II: *Положај жене као мерило модернизације, зборник радова*, ур. Латинка Перовић, (Београд: Институт за новију историју Србије, 1998), 56.

⁶ Године 1900. у Србији ради 935 мушких основних школа, а женских 165. Наставу похађа 82.259 дечака и 5.272 девојчице. *Исто*, 60.

⁷ Ана Столић, *Сестре Српкиње: њојава њокрејџа за еманципацију жена и феминизма у Краљевини Србији*, (Београд: Evoluta, 2015), 103.

⁸ Слободанка Пековић, Женски часописи у Србији на почетку 20. века, приступ 24. 7. 2024, доступно на: <https://www.openstarts.units.it/server/api/core/bitstreams/cd1bb412-2523-492f-816d-232ae3e08a/content>.

⁹ Због великог броја података у раду неће бити осврта на поклоне које су ученице добијале за постигнут успех у учењу од Министарства, двора, разних друштава, професора и осталих добротвора, и које су биле њихово приватно власништво.

слободу штампања књига и рада школа. У обновљеној Србији, прва државна штампарија 1831. започиње свој рад.¹⁰ Већ две године касније, у тадашњој Србији,¹¹ укупно има 38 школа са 43 учитеља. Припремљен је први закон о школама 1833. године, којим су регулисана питања врста и рада школа, уџбеника које треба користити, дужности учитеља и ученика...¹² По абдикацији кнеза Милоша, уставо-бранитељски режим, настојећи да изгради државу по европском узору, посебну пажњу посвећује школству. Општим законом о школама 1844. године, Устројеније јавног училишног наставленија, организован је рад свих школа, од основних до највиших. Значајна новина овог закона је што се у њему први пут говори о школовању женске деце. „По селима и другим мањим местима деца женска учиће се са мушком заједно у једној соби; само ће девојке са навршеном десетом годином училиште посештавати престати, нити ће се старије од десет година у школу примати. По варошима пак и већим местима девојке ће се особито и одјелно у другом училишту учити; на који конач ће попечитељство просвештенија, с позором на одређеније женског пола, особена правила ради наставленија прописати.”¹³ Како је законом било предвиђено, прва женска основна школа основана је 1845. године у Параћину, а годину дана касније и у Београду, затим Доњем Милановцу.¹⁴

Упоредо са оснивањем ових школа, отворане су, нарочито у Београду, и приватне женске школе. Кнез Михаило је 1842. дозволио учитељицама Наталији Петровић, Софији и Катарини Лекић, уколико увере Попечитељство о свом позитивном „моралном поведенију” да отворе приватну школу.¹⁵ А 1853. године је основана и нека врста више приватне школе Воспитателно заведеније за женску децу, коју похађају девојчице угледних београдских породица. Брачни пар Шпачек, који је основао ову школу, ангажовао је као предаваче Милана

¹⁰ Љубомир Дурковић-Јакшић, „Панегирици објављени поводом првих штампаних радова у Државној штампарији у обновљеној Србији”, у *Годишњак града Београда*, књ. XV, (Београд: Музеј града Београда, 1968), 257-258.

¹¹ Нису наведене школе шест округа који ће 1833. бити присаједињени Србији Букурешким уговором.

¹² Срећко Ђунковић, *Школство и просвета у Србији у XIX веку*, (Београд: Педагошки музеј, 2016), 26-27.

¹³ *Истио*, 38.

¹⁴ У школу су се примале девојчице од 6 година. Похађале су три разреда од којих је сваки трајао две године. Наставни план је био исти као у мушким школама, само што у женским школама није предавана граматика, земљопис, историја и стилистика. Предвиђени ниво образовања девојчица био је нижи у односу на дечаке. *Истио*, 47.

¹⁵ Владета Тешић, *Морално васпитање у школама Србије 1839-1878*, (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1974), 146.

Милићевића, Јована Дерока, Ђуру Јакшића и др.¹⁶

Од оснивања првих основних општинских школа за женску децу па до почетка XX века, изменама закона, променама дужине школовања и наставних планова, женске основне школе су донекле изједначене с мушким основним школама. Прекретницу је представљао Закон о народним школама донет 1904. године, по коме су шестогодишње основне школе могле бити женске, мушке или мешовите. Прва четири разреда била су обавезна, а пети и шести формирани су према потреби.¹⁷

Министарство просвете се по оснивању школа ангажовало и на формирању књижница при школама. Тако се у Распису министра просвете и црквених дела окружним начелствима о књижницама основних школа, од 14. марта 1870 год. бр. 1034. наводи:

„Наши учитељи основних школа, да би могли самосталније и зрелије отправљати своје наставничке дужности у учioniци, ваља да своје мисли непрестано богате читањем корисних књижевних дела.¹⁸ Особито је ово корисно по сеоске учитеље, која су усамљени по местима где тешко и врло касно приспевају књижевна дела, и где им је одузета свака прилика да узајамним договором и обавештавањем с друговима по науци и раду унапреде своје знање и искуство, а према томе и своје послове у школи. С тога је прека потреба да се приступи што скорије установљавању школских књижница... и као што већ постоје при основним школама за то нарочити ормани, у којима су се од последњих неколико година остављале књиге, које је Министарство слало за школску библиотеку,

¹⁶ М. Б. Милићевић, „Школе у Србији од почетка овога века до краја школске 1867. год.“ у *Школство Србије: 1804-1918. : документи и казивања*, Просветни савет Социјалистичке републике Србије, (Београд: Научна књига, 1980), 66.

¹⁷ Закон о народним школама, у *Просветни гласник службени лист Министарства просвете и црквених послова*, год. XXV, бр. 4, (април 1904), 325-357, приступ 25. 7. 2024, доступно на: https://istorijskenovine.unilib.rs/view/index.html#panel:pp|issue:UB_00008_19040401|page:1.

¹⁸ Да је учитељима и учитељицама за рад била нужна најпре педагошка литература сведоче и успомене из 1878. године о првим годинама службе у ваљевској женској основној школи Станке Ђ. Глишићеве, сестре Милована Глишића. „У Ваљеву је био књижар Таса Стојановић, добар познаник мога брата. Ја одем к њему и за молим га да ми набави неколико најпотребнијих књига; уз то рекнем му како бих још коју хтела, али немам толико новаца. Он ми на то рече да могу поручити колико год хоћу и коју год хоћу, па колико месечно узмогнем по два-три динара, отплаћиваћу. И ја, захваљујући његовој доброты, поручим гомилу књига, разуме се све школских.“ У Станка В. Глишићева, „Моје успомене“, у *Школство Србије: 1804-1918. : документи и казивања*, Просветни савет Социјалистичке републике Србије, (Београд: Научна књига, 1980), 148.

пошто су пре тога забележене у ивентар, као имовина школска а не учитељева.”¹⁹

За набавку књига Министарство прописује најпре наслове о природним наукама, о васпитању и настави, пратећу литературу уз школски програм и све оне које би „верозакон и морал у нашем народу крепиле”.

Формирање школских књижница текло је по два инострана узора, француском и немачком. У Немачкој су ове књижнице биле намењене ученицима, а у Француској су корисници могли бити и одрасли и њихове породице. Концепт оснивања подстицан из Министарства просвете првобитно је следио немачки модел, да би временом, нарочито почетком XX века, прихваћен француски модел.²⁰

При школама отварање су тројак књижнице: за учитеље, за ђаке и за народ. Министар просвете и црквених послова Краљевине Србије Љубомир Давидовић прописао је „Правила о народним књижницама са читаоницама” 19. октобра 1904. године.²¹ У оквиру 27 чланова дефинисани су њихови циљеви, делатности и обавезе. Учитељи су имали задужење да раде на отварању књижница и читаоница за народ при свакој основној школи у земљи, јер се сматрало да би читајући добре књиге и новине после наставе ученици сачували од заборава оно што су у школи научили и своја знања проширили.²²

О стању књижница за учитеље, за ђаке и за народ 1907–1908. школске године, у Школском летопису по извештајима школских надзорника, Просветни гласник преноси нимало похвалан извештај.²³ Књижнице за учитеље имала је свака школа, али су оне сиромашне бројем књига, а нарочито новим насловима. Државна штампарија је слала бесплатно уџбенике за гимназије и велике школе из стечаја школским књижницама, а углавном је био редован прилив препоручених листова: *Просветни Гласник, Училић, Школски Радник, Наша Школа, Дело, Српски Књижевни Гласник, Босанска Вила, Народне Новине, Тежак,*

¹⁹ Ј. Пецић, „Просветни зборник закона и наредаба, Београд, 1887. год.” у *Школство Србије: 1804–1918. : документи и казивања*, Просветни савет Социјалистичке републике Србије, (Београд: Научна књига, 1980), 143.

²⁰ Мила Медиговић Стефановић, „Културна мисија јавних библиотека у Србији”, у *Библиотеке у културном животу Србије [зборник радова]*, (Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани”, 2018), 38.

²¹ „Правила о народним књижницама са читаоницама”, у *Просветни гласник* година XXV, број 2 (новембар 1904), 531–534.

²² *Истио*, 530.

²³ Просветни гласник службени лист Министарства просвете и црквених послова, год. XXX, бр. 3, (март 1909), 178–200, приступ 25. 7. 2024, доступно на: https://istorijskenovine.unilib.rs/view/index.html#panel:ppjissue:UB_00008_19090301|page:15.

Искра, Здравље, Народно Здравље, Мала Србадија, Ћачки Најредак. Од књига које препоручи министар по оцени Просветног савета, осим књига Српске књижевне задруге, врло мало је стизало у школску библиотеку. Рад ћачких књижница и књижница за народ био је још слабији. Од преко стотину народних школа у Србији ћачких књижница има само око 20, а књижница за народни толико (биће их око 16).²⁴

Како надзорници у својим извештајима уопштено говоре о овим књижницама, њихово тачно стање не може се утврдити. Неке књижнице су биле основане само на папиру, а књиге нису набављане. Као разлог оваквог стања наводи се недостатак потребе за усавршавање читањем. Правила која су прописана од стране министарства нису довољна, и за ћачке и за народне књижнице неопходна је набавка књига „а после да има неког ко ће читаче заинтересовати и у књижнице мамити; а не само нерасечене књиге чувати и чекати да се кад год когод сам јави.“²⁵

Овакво стање књижница било је и у 163 женских основних школа колико их је до Првог светског рата у Србији основано.²⁶

ВИША ЖЕНСКА ШКОЛА

Након оснивања основних школа за женску децу, недостатак учитељица које су једино могле поучавати девојчице постао је ургентан проблем.²⁷ Такође, присутна је била жеља српског грађанства да им кћери буду образоване, да стекну углађеност учећи језике, женски рад, свирање, што је дуго била привилегија само имућних породица. На предлог начелника Министарства просвете, Љубомира Ненадовића, у Београду је 1863. године отворена Виша женска школа.²⁸

²⁴ *Истио*, 182.

²⁵ *Истио*, 183.

²⁶ *Виша женска школа у Београду: њедесетгодишњица 1863–1913.* (Београд: Виша женска школа, 1913), 75.

²⁷ Те године, 1863, у 28 женских школа било је 34 учитељица, а у Београду је у 4 школе радило њих 7. У *Државни календар Кнежевине Србије*, Државна књигопечатња, 1862. стр. 59–60, приступ 24. 7. 2024, доступно на: https://digitalna.nb.rs/view/URN:NB:RS:SD_FFAB6B516AB99742A20B7C790616A239-1862-B001.

²⁸ Велики отпор оснивању школе и школовању девојака јавио се у Државном савету из бојазни да образовање не буде од разорног утицаја на патријархални модел српске породице.

Предвиђено је да то буде троразредна средња женска школа. Отвара се „поради образовања женске младежи у знањима вишим него што се у основним школама уче, а нарочито ради припреме одраслих девојака за учитељке основних школа женских.“²⁹ Три године касније школа прераста у четворогодишњу, а Законом из 1879, школа добија и пети разред уз обавезно полагање учитељског испита. Промене у броју разреда настављају се: у 1886. шест разреда, а од 1907. опет четири, да се од 1912. поново повећао на пет и даље до осам, и то гимназијалних, разреда.

На челу школе током првих тридесет година њеног рада била је управитељица Катарина Миловук.³⁰

²⁹ ДАС, МПС, Ф. XV, 19/1875: Закон о устројству Више женске школе у Београду, 17/30. јун 1863.

³⁰ Рођена је у Новом Саду 15/28. августа 1844. године, у породици Јована Ђорђевића, официра. Школовала се у Царској Русији; у Николајеву је завршила гимназију, а педагошки државни испит положила је на универзитету у Одеси. По свршеним студијама долази у Србију, у којој њен отац добија службу. Говорила је четири светска језика: руски, француски, немачки и енглески. Била је музички образована - свирала је клавир. Дуго се говорило о томе како је лично начелник Министарства, господин Љубомир Ненадовић, отишао госпођици Ђорђевић да јој предложи да се прихвати управљања првом српском Вишом женском школом. Тада је имала свега 19 година. Овом школом руководила је пуних 30 година, све до 1893. године када је пензионисана. Написала је уџбенике „Педагогика“ (1866), „Методика“ и „Историја Срба у кратком прегледу за женскиње“ (1871), превела роман баронице Сутнер „Доле оружје“. Покренула је оснивање Женског друштва у Београду 1875. и била његова прва председница. Друштво је 1879. почело да објављује први женски часопис - „Домаћица“ и исте године отворило прву женску Раденичку школу. Пазар, за продају производа народне женске радиности, отворен је 1882. године. Основала је прво Женско музикално друштво у Београду 1889, са седиштем у Вишој женској школи, које је постојало до 1891. и окупљало велики број наставница, али и девојака из угледних породица. После пензионисања упутила се у Солун, где је три године била управитељка Српске више девојачке школе и пансионата. Незадовољна реформом која је школу претворила у раденичку, вратила се у Београд.

Била је прва Српкиња која је почетком XX века од Управе Београдске општине тражила да је упишу у бирачке спискове, а од Сената је тражила право гласа за себе и за жене уопште. Била је члан управе Друштва за потпомагање и васпитање сиротне и напуштене деце; добротворка Музичког друштва „Станковић“, потпредседница, а затим једно време чланица у надзорном одбору Кола српских сестара. Изабрана је за прву председницу Српског народног женског савеза, основаног 1906. године. У време српско-турских ратова, 1876–1878, и касније, у српско-бугарском рату 1885, организовала је жене да раде као болничарке и за своју делатност је била одликована. За време балканских ратова организовала је Чувалиште „Света Јелена“, за децу из сиромашних радничких породица и децу војних обвезника. У згради Више женске школе је отворила радионицу у којој се шило за војску. Одликована је Орденом Друштва српског Црвеног крста (1877), Медаљом

Виша женска школа у Београду деценијама је била кровна институција за образовање женске интелигенције, као и за ширење писмености преко основне школе. Дала је највећи број учитељица и уопште образованијих жена, не само у Београду, где је можда свака друга школованија госпођа била њена ученица, него и у целој Србији, по најудаљенијим селима и у разним слојевима друштва.

Њене ученице биле су познате добротворке, представнице и сараднице културних и патриотских заједница, многе одличне и угледне учитељице, књижевнице (Даница Марковић, Милица Јанковић) и позоришне уметнице (Зорка Тодосић, Перса Павловић, Александра Милојевић), сликарке (Надежда Петровић), лекари итд. Школу је похађала и Краљица Драга и њена старија сестра.³¹

Од 1891. у школи почињу да раде учитељице које су завршиле факултет, а неке су положили и професорски испит Круна Аћимовић, Лепосава Петковић, Мага Магазиновић, Косара Елезовић и Касија Теодосијевић...

Два кључна догађаја у раду школе су отварање Женске учитељске школе (1900) и Женске Гимназије (1905). Обе су постале под кровом Више женске школе, обе су неко време одржаване њеним буџетом, биле у њеним зградама, под њеном управом, у обема су радиле њене наставнице и наставници. Женска учитељска школа остала је у заједници шест година (1900–1906), а Женска гимназија четири (1905–1909).³²

Након завршетка првог светског рата, Виша женска школа у Београду прерасла је у Другу женску гимназију.

БИБЛИОТЕКА ВИШЕ ЖЕНСКЕ ШКОЛЕ

Књижни фонд Више женске школе био је распоређен у три књижнице: наставничку, ученичку и књижницу школских уџбеника за сиротне ученице.

Наставничка књижница формирана је 1867. године, када је Министарство Просвете почело да шаље школи поједине књиге. Нешто књига и руских књижевних листова припало је књижници из бивше Руске читаонице, којој је локал био

кнегиње Наталије за ревносну службу (1878), Медаљом краљице Наталије (1886) и Орденом Светог Саве III реда. Предана раду и помагању другима, умрла је 14/27. септембра 1913. године. У Љиљана Станков, *Кашарина Миловук (1844–1913) и женски покрет у Србији*, (Београд: Педагошки музеј, 2011), 7–9.

³¹ *Виша женска школа у Београду: њедесетогодишњица 1863–1913*, (Београд: Виша женска школа, 1913), 2–8.

³² *Истио*, 40.

уступљен у школској згради. Највећи дародавци били су Академија наука и запослени у школи. Дародавац је била и краљица Наталија, која је поклањала махом француске модне и тзв. породичне журнале. Књижни фонд је увећаван највише поклонима Министарства просвете и других дародаваца, а мање куповином. У фонду школске књижнице налазили су се и уџбеници³³ који су се користили у настави. Углавном су то били средњошколски уџбеници али и они посебно припремљени за наставу у вишим женским школама: „Педагогика за више женске школе“ (1866) и „Историја света у кратким цртама за женскиње“ (1871) Катарине Миловук, „Мали извод из историје српске књижевности за вишу женску школу“ (1867) Стојана Новаковића, „Физика за женскиње“ (1868) Емилијана Јосимовића, „Хемија за потребе више женске школе“ (1865) Милана Јовановића, „Руска читанка за I и II разред више женске школе“ (1891) Настасије Глушчевић, „Геометрија за грађанске, девојачке и више женске школе“ (1898) Н. Врсаловић и др.

Од 1898. до 1901. из школскога буџета набављано је више од двадесет стручних, научних и књижевних листова за наставничку читаоницу.³⁴ Како се фонд континуирано увећавао, за библиотеку су „начињени ормани дуж целог зида“.³⁵

Књижничарка наставничке књижнице од 1900. до 1902. године је Христина Ристићева, разредна учитељица, која је предавала немачки језик. По њеном извештају у фонду је 1900. било 883 дела у 3115 свезака, да би се наредне године, приновом од 54 дела, тај број повећао на 938. Корисницима је била доступна следећа периодика на коју је школа имала претплату: *Српске новине, Народна здравље, Учишељ, Коло, Нова Искра, Покрећ, Бранково Коло, Зора, Дубровник, Њива, Срђ (Srgj), Cornelia, Stein der Weisen, Wäsche-Zeitung, Die Modenwelt, Der Bazar, Grosse Modenwelt, Frauen Fleiss, Illustrierte-Zeitung, Lecture pour tous, La jeune fille, Cassell's magazine, Periodische Blätter, Le Temps, Lilustration, Prometheus, Illustrite Wäsche Zeitung*.³⁶

³³ Годинама касније биће отворене Ђачка књижница (1893) и Књижница школских уџбеника (1899).

³⁴ *Виша женска школа у Београду: њедесећтогодишњица 1863–1913*, (Београд: Виша женска школа, 1913), 36–37.

³⁵ Управитељ Ј. Докић 1899. обновио је сав намештај на рачун уписнине и школарине (која онда није улазила у државни буџет и могла се употребити на школске потребе). У *Виша женска школа у Београду: њедесећтогодишњица 1863–1913*, (Београд: Виша женска школа, 1913), 33.

³⁶ *Годишњи извештај о Вишој женској школи Краљице Драге и о Женској учишељској школи у Београду за школску 1900–1901 годину*. (Београд: Штампано у Државној штампарији Краљевине Србије, 1901), 20; *Годишњи извештај о Вишој женској школи Краљице Драге и о Женској учишељској школи у Београду за школску 1901–1902 годину*, (Београд: Штампано у Државној штампарији Краљевине Србије, 1902), 25–26.

У току даљег рада, по школским годинама смењују се књижничарке, разредне учитељице, које воде бригу о фонду и издавању књига: Круна Ж. Аћимовићка, предавала је руски језик, историју, педагогију,³⁷ Косара Бобићева, предавала је српски језик и гимнастику³⁸ и др.

Прилив књига у школској књижници по годинама је био неуједначен. У школској 1902/3, набављено је 22 дела, што укупно чини 960 књига.³⁹ Већ за следеће генерације приновљено је нових 67 публикација, затим 70 нових дела,⁴⁰ да би након пресељења Женске учитељске школе (1906) и оснивања Женске гимназије (1905) приход за набавку књига био драстично смањен, а број приновљених књига по години био је преполовљен. Од периодике, по извештајима, у књижницу стижу: *Српске новине*, *Учишљ*, *Дело*, *Нова Искра*, *Народно здравље*, *Umschau*.

У последњој деценији рада, у књижницу је пристигло 313 нових књига. Тако да је наставничка књижница, непосредно пре престанка рада Више женске школе, у свом фонду, школске 1913/14 године, имала 1410 дела.

Ученичка књижница основана је 1893. године од преосталих књига које је Министарство просвете слало за награђивање одличних ученица. Фонд је по оснивању бројао више од 300 дела. Ђачка књижница, како летописи сведоче, „под упутством и надзором књижничара и наставница језика, чинила је знатних услуга ученицама, којима се читање одабраних дела омилило, допуњавало им наставу“.⁴¹

Књижничарке које су биле задужене за рад књижнице биле су наставнице српског језика Катарина С. Павловићева⁴² и Зорка Станковићева.⁴³ У складу са

³⁷ *Виша женска школа и Женска учишљска школа: извешљај за школску 1903.–1904. годину*, (Београд: Штампано у Државној штампарији Краљевине Србије, 1904), 29.

³⁸ *Виша женска школа и Женска учишљска школа у Београду: извешљај за школску 1904.–1905. годину*, (Београд: Штампано у Државној штампарији Краљевине Србије, 1905), 12.

³⁹ Иако су школски летописи шути подацима, јасно је да је било дародаваца. Осим Министарства просвете и запослених, као дародавци се уписују и други пријатељи школе. Нпр. г. Таса Поповић, професор богослов, слао је наставничкој књижници свој лист „Братимство“ две године бесплатно.

⁴⁰ Школске 1903/4. број књига је 1027, школске 1904/5. број књига је 1097.

⁴¹ *Виша женска школа у Београду: њедесећогодишњица 1863–1913*, (Београд: Виша женска школа, 1913), 37.

⁴² *Годишњи извешљај о Вишој женској школи Краљице Драге и о Женској учишљској школи у Београду за школску 1900–1901 годину*, (Београд: Штампано у Државној штампарији Краљевине Србије, 1901), 13.

⁴³ *Виша женска школа и Женска учишљска школа: извешљај за школску 1902.–1903. годину*,

наставним програмом препоручивале су књиге за набавку.⁴⁴

За књижницу су набављани часописи *Das Kränzchen* и *Ипрушечка*.⁴⁵ Скромном, али редовном набавком књижница је школске 1904/5 бројала 391 дело у 683 свеске.⁴⁶

Године 1905, управитељ Сретен Пашић, који је био и привремени управитељ Женске учитељске школе и привремени директор Женске гимназије,⁴⁷ уступио је ову књижницу на коришћење ученицама Женске гимназије. Оне су основале своје литерарно удружење, Заједницу, при којој је ова књижница и остала.

Књижница школских уџбеника основана је 1899. године с циљем да помогне сиромашним ученицама. На почетку школске године ученице би позајмљивале уџбенике који су им потребни за праћење наставе, а на крају школске године би их враћале. И поред обнављања те су књиге од силне употребе брзо пропадале.⁴⁸ Годину дана по оснивању, у фонду има 1166 свезака, а за књижничарку је изабрана Зорка Милојевићка, разредна учитељица која је предавала ручни рад.⁴⁹ Уџбеници који се у фонду налазе су: „Кратка Свештена Историја Старога Завета“ од Козирове; „Кратка Свештена Историја Новога Завета“ од Козирове; „Обредословље“ од Фирмилијана; „Катихизис“ од Јевр. Илића; „Хришћанска етика“, превод С. Никетића:

(Београд: Штампано у Државној штампарији Краљевине Србије, 1903), 28.

⁴⁴ Почетком двадесетог века ученице су читале: „Народне песме јуначке и женске“, дела Ђ. Јакшића, П. Прерадовића, Д. Обрадовића, Љ. Ненадовићева, П. П. Његоша, Ј. Ј. Змаја, В. Илића, Б. Радичевића; И. Мажуранића, Л. Лазаревићева, Ј. С. Поповића, К. Трифковића, Л. Костића, И. Гундулића, М. Видаковића, С. Милутиновића, Ј. Суботића, М. Глишића, С. Сремца, С. Митров Љубише, П. Кочића, Молијера, В. Шекспира, Е. Золе, Л. Толстоја, Н. Гогоља...

⁴⁵ *Годишњи извештај о Вишој женској школи Краљице Драге и о Женској учитељској школи у Београду за школску 1900–1901 годину*. (Београд: Штампано у Државној штампарији Краљевине Србије, 1901), 20; *Годишњи извештај о Вишој женској школи Краљице Драге и о Женској учитељској школи у Београду за школску 1901–1902 годину*. (Београд: Штампано у Државној штампарији Краљевине Србије, 1902), 25–26.

⁴⁶ *Виша женска школа и Женска учитељска школа у Београду: извештај за школску 1904.–1905.годину*. (Београд: Штампано у Државној штампарији Краљевине Србије, 1905), 27.

⁴⁷ *Виша женска школа, Женска гимназија и Женска учитељска школа у Београду: извештај за школску 1905.–6. годину*. (Београд: Нова штампарија – Давидовић, 1906), 1.

⁴⁸ *Виша женска школа у Београду: њедесетоогодишњица 1863–1913*, (Београд: Виша женска школа, 1913), 37.

⁴⁹ *Годишњи извештај о Вишој женској школи Краљице Драге и о Женској учитељској школи у Београду за школску 1900–1901 годину*. (Београд: Штампано у Државној штампарији Краљевине Србије, 1901), 13, 20.

„Историја Хришћанске Цркве“ од С. Никетића; „Српска Граматика“ од Љ. Стојановића, „Теорија књижевности“ од Пере Ђорђевића; „Читанка“ од Сретена Пашића и Милана Шевића; „Читанка“ М. Шевића; „Читанка“ Ст. Новаковића; „Теорија књижевности“ од П. Ђорђевића; „Примери из срп. литературе“ од Ж. Поповића; „Немачка Читанка“ Вл. Малине I и II део; „Немачка Вежбанка“ и „Граматика за III раз. средњих школа“ Вл. Малине, „Синтакса“ од Ланграфа; „Француска граматика и читанка“ Павла (Паје) Поповића, „Граматика и Синтакса“ од Герара; „Руска Граматика“ од Јевр. Илића, „Руска Читанка“ од Н. Глушчевићке; „Граматика енглеског језика“ од Лујзе Ст. Јакшић; „Географија“ од Рад. Васовића I и II део; „Земљопис“ од Вл. Карића; „Историја“ од Ст. Ловчевића и Јов. Ђорђевића; „Општа историја српског народа“ од Љ. Ковачевића и Љ. Јовановића, „Аритметика“ и „Геометрија“ од Мочникова, у преводу Ст. Давидовића; „Аритметика“ Хочеварова; „Зоологија“ од Љ. Миљковића; „Ботаника“ од Ж. Јуришића; „Физика“ од Мите Петровића; „Хемија“ С. Лозанића; „Кућарство“ од М. Симићеве; „Наука о Здрављу“ од Д-р. М. Батута.⁵⁰

Од 1902. до 1903. за књижницу је задужена Малвина Гогићева, разредна учитељица, наставница математике.⁵¹ По њеној евиденцији у школској 1902/3. години 96 ученица је задужило уџбенике,⁵² а већ наредне 1903/4. било је 110 корисница.⁵³ Како се Малвина Гогићева прихватила посла књижничарке Женске учитељске школе, на њено место долази 1904/5 Наталија Ристићева,⁵⁴ наставница немачког, која ће за књижницу бити задужена до њеног затварања. Број сиромашних ученица које користе књижницу попео се на 180.⁵⁵ Јављају се нови наслови уџбеника: „Хришћанска етика“ од С. Тодоровића; „Историја Хришћанске Цркве“ од Пав. Швабића; „Географија“ од Саве Антоновића,⁵⁶ „Синтакса“ од Ст. Новаковића,

⁵⁰ *Истѿо*, 15–16.

⁵¹ *Виша женска школа и Женска учитељска школа: извештај за школску 1902.–1903. годину*, (Београд: Штампано у Државној штампарији Краљевине Србије, 1903), 29.

⁵² *Виша женска школа и Женска учитељска школа: извештај за школску 1902.–1903. годину*, (Београд: Штампано у Државној штампарији Краљевине Србије, 1903), 53; *Виша женска школа и Женска учитељска школа: извештај за школску 1903.–1904. годину*, (Београд: Штампано у Државној штампарији Краљевине Србије, 1904), 31.

⁵³ *Виша женска школа и Женска учитељска школа: извештај за школску 1903.–1904. годину*, (Београд: Штампано у Државној штампарији Краљевине Србије, 1904), 51.

⁵⁴ *Виша женска школа и Женска учитељска школа у Београду: извештај за школску 1904.–1905. годину*, (Београд: Штампано у Државној штампарији Краљевине Србије, 1905), 13.

⁵⁵ *Истѿо*, 27.

⁵⁶ *Виша женска школа и Женска учитељска школа: извештај за школску 1903.–1904. годину*,

„Земља“ од Саве Антоновића, „Земљопис“ од Саве Антоновића и Николе Лазића.⁵⁷

На предлог управитеља, наставнички савет је одлучио 1910. да се та књижница затвори и расходује, из „сасвим умесних хигијенских и педагошких разлога, кад већ није могућно да се деци свакад издају само нови и неупотребљавани егземплари, као што је некада било“.⁵⁸

ЖЕНСКА УЧИТЕЉСКА ШКОЛА

Сазревањем свести о потребама школовања женске деце, Главни просветни савет у више наврата предлаже Министарству просвете да се оснује женска учитељска школа јер Виша женска школа није стручна школа за образовање учитељица. По угледу на развијене државе, да би се остварио успех у женским основним школама, потребна је одговарајућа стручна спрема учитељица.

Министар просвете Љубомир Ковачевић потписује 7. фебруара 1896. године закон о оснивању Женске учитељске школе. По овом закону у први разред примају се ученице, које сврше четири разреда Више Женске Школе или гимназије, а сама школа мора бити уређена у свему као што су мушке учитељске школе, само што ће „у њој радити и разредне учитељице, које ће пазити нарочито на владање ученица“.⁵⁹ Међутим, закон четири године није спроведен услед политичких превирања у држави и честих смена влада. Тек 1900. године школа је започела рад као одељење Више женске школе,⁶⁰ у чијем ће саставу остати све до 1906. године.⁶¹

По пресељењу 1906. у зграду у којој је до тада радила Трећа београдска

(Београд: Штампано у Државној штампарији Краљевине Србије, 1904), 32–33.

⁵⁷ *Виша женска школа и Женска учитељска школа у Београду: извештај за школску 1904.–1905. годину*, (Београд: Штампано у Државној штампарији Краљевине Србије, 1905), 13–14.

⁵⁸ *Виша женска школа у Београду: њедесетогодишњица 1863–1913*, (Београд: Виша женска школа, 1913), 38.

⁵⁹ *Из животоа женске учитељске школе у Београду: извештај за школску 1906.–7. годину*, (Београд: Нова штампарија – Давидовић, 1906), 1.

⁶⁰ ДАС, МП, Ф. XXVIII, 15/1900: одлука о оснивању Женске учитељске школе у Београду од 10/23. октобра 1900.

⁶¹ Наредбом од 22. августа 1906. године, ПБр. 11.530, наређено је да Женска Учитељска Школа не потпада под управу Више Женске школе, рачунајући од 4. августа 1906. год. У *Из животоа женске учитељске школе у Београду: извештај за школску 1906.–7. годину*, (Београд: Нова штампарија – Давидовић, 1906), 43.

гимназија, са јако слабом финансијским средствима школа је почела да формира своје наставне збирке и библиотеку. До тада, наставници су користили фондове књижнице Женске учитељске школе и своје књижне збирке. Наставнички савет доноси одлуку да се оснује читаоница, којом би се служили и наставници и ученице и да се приреди једна књижица за децу, која би се продавала у корист фонда сиромашних ученица.⁶²

По угледу на омладинска друштва, студентска и ђачка,⁶³ ученице Женске учитељске школе су основале 15. јануара 1905. године своју ђачку дружину Узданица. Рад дружине се састојао у повременом окупљању, читању и критиковању оригиналних литерарних радова ученица из књижевности, приказима књига, преводима са руског и намачког... Дискусијама о књижевним делима ученице су проширивале своја знања и биле подстицане на самосталан рад. За председницу дружине изабрана је госпођица Катарина Павловићева, разредна учитељица - наставница српског језика. Заједничким ангажовањем будуће учитељице су у окриљу дружине основале и књижницу.⁶⁴ Организацијом је касније руководио управни одбор који су сачињавали председник, потпредседник, благајник и књижничар.⁶⁵

ШКОЛСКА КЊИЖНИЦА ЖЕНСКЕ УЧИТЕЉСКЕ ШКОЛЕ

Први подаци о формирању Школске књижнице Женске учитељске школе

⁶² У изводу из записника наставничких седница. Исто, 42.

⁶³ Од средине XIX па све до почетка XX в. ђ. д. су биле велике школе књижевности, језика, књижевне критике, филозофије и различитих грана науке. Имале су знатну улогу у покретању и прихватању реформских идеја и обликовању нових књижевних и научних генерација (романтизам, реализам, модерна). Већина српских књижевника и научника прошла је кроз рад ових дружина. С дјеловањем УОС и ширењем мреже српских гимназија у Војводини и Србији шири се круг ђ. д... Издају често рукописне листове и сарађују у текућој периодици, а с улажењем у јавни живот некадашњи ђаци и студенти постају носиоци (уредници, издавачи, сарадници) средишњих књижевних и научних листова и часописа (*Млада Србадија*, *Српска зора*, *Побраћимсџво* и др.). Одржале су се до средине XX в. у Д. Иванић, *Ђачке дружине*, Српска енциклопедија, приступ 24. 7. 2024, доступно на: <https://srpskaenciklopedija.rs/books/slovo-dj/page/djacke-druzine>.

⁶⁴ *Из животоа женске учитељске школе у Београду: извештај за школску 1906.-7. тогину*, (Београд: Нова штампарија - Давидовић, 1906), 50.

⁶⁵ У почетку свог рада дружина није имала озваничена правила. Установиће их 1913. у *Из животоа женске учитељске школе у Београду: извештај за школску 1912.-1913. тог*, (Београд: Штампарија „Симеон Мироточиви“, 1913), 61-64.

јављају се у извештају за школску 1902/3. годину, када је школа радила под окриљем Више женске школе. Задужења књижничара прихватио се професор др Стеван Окановић,⁶⁶ који је тај посао обављао све до 1908 године. Ученицама је предавао педагогику, методику, школски рад и немачки језик.⁶⁷ У фонду се налазило 160 дела, углавном оних које је слало Министарство просвете, од Државне штампарије. До пресељења у нову зграду 1906. године, прилив књига био је доста слаб, тек по двадесетак наслова у току године.⁶⁸

С преласком у нов простор, фонд је повећан за 106 нових дела у 122 свеске, тако да је књижница Женске Учитељске Школе имала је на дан 20. маја 1907. године 409 дела са 560 свезака. Пошто се чекало на одобрење буџета за 1907. годину, књиге нису куповане (тек неколико наслова),⁶⁹ већ су све добијене на поклон. Главни дародавци били су: Државна статистика, Учитељско Удружење, Српска Књижевна Задруга, Општина града Београда, Универзитет, Опсерваторија и г. Зарија Р. Поповић, статистичар Министарства просвете и црквених послова. За смештај књига купљени су нови ормари.

Значајан догађај у раду библиотеке представља оснивање заједничке школске читаонице 1. јануара 1907. године. Наставници нису више морали да читају у зборници, а ученице у „дружинским собама“. Од листова и часописа у читаоницу је стизало: *Просвећни Гласник*, *Учићелъ*,⁷⁰ *Просвећа*, *Народно Здравље*, *Дело*, *Српски*

⁶⁶ Стеван М. Окановић (1871–1917) био је српски педагог и књижевник. Након завршене Учитељске школе студирао је као редован ученик философског факултета на универзитетима у Хали и Јени философске и педагошке науке. Године 1897. докторирао је на Јенском Универзитету из философије и педагогике као главне групе и из историје и економије као споредних група. Професор Више женске школе, Женске учит. школе и хонорарни професор Универзитета за Општу педагогику и Методику осн. наставе. У *Учићелъ*, година VIII, број 2, октобар 1927, стр. 83–88, приступ 24. 7. 2024, доступна на: https://istorijskenovine.unilib.rs/view/index.html#panel:pp|issue:UB_00126_19271001|page:5.

⁶⁷ У склопу својих ваннаставних активности водио је ученице у посету Београдској читаоници, Педагошком музеју, Народној библиотеци...

⁶⁸ *Виша женска школа и Женска учићелъска школа: извештај за школску 1903.–1904. годину*, (Београд: Штампано у Државној штампарији Краљевине Србије, 1904), 51; *Виша женска школа и Женска учићелъска школа у Београду: извештај за школску 1904.–1905. годину*, (Београд: Штампано у Државној штампарији Краљевине Србије, 1905), 27.

⁶⁹ Пошто је расписом министра просвете од 17. новембра 1906, П Бр. 17.454, препоручено за књижице основних и учитељских школа и за помоћну књигу учитељима и учитељицама народних школа и ученицима и ученицама учитељских школа *Учићелство за насћавни йосћућак с букваром* од Ст. Чутурила, велика је вероватноћа да ово био један од набављених наслова.

⁷⁰ Учитељско удружење је континуирано слало библиотеци часопис *Учићелъ*, а од 1909. и

Књижевни Гласник, Нова Искра, Бранково Коло, Босанска Вила, Српска Ружеч, Зо-рица, Вѣстникъ Воспїиїанія, Zeitschrift für Philosophie und Pädagogik, Pädagogische Studien, Нива (са свима прилозима), Westermanns Monatshefte, Sonntagszeitung für's Deutsche Haus, Illustrierte Zeitung, Fliegende Blätter.⁷¹ Како би повећали број страних педагошких листова, наставници су пристали да улажу месечно по један динар за њихову набавку.

Књижничар Стеван Окановић био је и први читаоничар, а надзорница читаонице Малвина Гогић, књижничарка ђачких уџбеника.

Наредне године управа школе, на челу са управитељем Љубомиром Протићем, на предлог предметних наставника, поручује и набавља литературу,⁷² књиге разних жанрова, а приложника је све више. Нарочито је занимљив поклон Михаила Милићевића, свештеника, „Молитве за болесне и воскресна јеванђела на словенском језику”. Окановић је у извештају прибележио да је књига писана руком, а словима као да су штампана; не зна из ког је времена.⁷³

На годину дана, школске 1908/9, бригу о књижници преузима Полексија Јосимовићка, разредна учитељица, која предаје општу историју, српску историју и земљопис. Новина у раду књижнице односи се на кориснике - приватним лицима ван школе и Вежбаонице књиге се више нису позајмљивале. Дародавцима су се придружили и Друштво Црвеног Крста, Министарство Финансија, Народна Скупштина и Српско Пољопривредно Друштво. Највећи број поклоњених књига стигао је од: Задужбине Илије Коларца, добротом г. Љубе Ковачевића, академика (36 књига). Г. Ковачевић „известио је школску управу да ће Задужбина и од сад слати сва своја издања на поклон овој школи”; Г-ђе Станиславе др Р.

Малу Србадију, на поклон све до Првог светског рата.

⁷¹ *Из живоїа женске учийељске школе у Београду: извешїај за школску 1906.-7. їодину*, (Београд: Нова штампарија – Давидовић, 1906), 45–47.

⁷² На седници наставничког савета се расправљало о плану за набавку књига за школску књижницу. У *Из живоїа женске учийељске школе у Београду: извешїај за школску 1908.-09. їодину*, (Београд: Нова штампарија – Давидовић, 1909), 65. Од књига које је министар просвете одобрио претходне године за набавку књижница, а тичу се најпре учитељских школа, издвојили бисмо наслове: „Велика Дидактика” (Didactica Magna) од Коменског, превод професора Миодраговића, „Календар учитељски” од Богдана Ж. Ђурђевића, учитеља у Земуну, „Веронаука” коју су издали г. Милан Рабреновић и Славољуб Папић, „Теориска и практична педагогија” од Габриела Компејреја у преводу Ристе Огњановића. У *Из живоїа женске учийељске школе у Београду: извешїај за школску 1907.-08. їодину*, (Београд: Нова штампарија – Давидовић, 1908), 42–45.

⁷³ *Из живоїа женске учийељске школе у Београду: извешїај за школску 1907.-08. їодину*, (Београд: Нова штампарија – Давидовић, 1908), 24.

Сондермајера (24 примерка махом педагошких књига); породице пок. Милана Ђ. Милићевића (28 књига које је написао пок. М. Ђ. Милићевић); Друштва Св. Саве, добротом г. Андре Ђорђевића, председника Друштва (24 примерка, Братство и др.). Од појединих школа из Србије и са стране добијено је 40 годишњих извештаја о дотичним школама.⁷⁴

Од 1909. до 1912. године књижном је руководила Милица Лазаревићева, учитељица гимнастике. Према инвентарским бројевима књижни фонд школске библиотеке се стално увећавао. У школској 1910/11. књижница има 1339 дела, у 1923 свеске. Да је у фонд пристизала разнолика грађа сведоче летописи: Њено Краљевско Височанство Кнегиња Јелена поклонила је „Церковные хоры“ (2 свеске), а свештеник Михаило Милићевић Одломак псалтира, српске редакције, рукопис на пергаменту (18 листова). По броју поклоњених књига истичу се: Српска Краљевска Академија Наука са 233 књига и Г. Павле Аршинов, са 182 дела из своје књижнице (уџбеници, поучне и забавне књиге и часописи).⁷⁵ Да је брига запослених и колега за књижницу била велика, сведоче поклони професора, доскорашњег књижничара, Стевана Окановића, који је поклонио своје списе,⁷⁶ као и поклони Полексије Јосимовићке, Косаре Цветковићеве, наставнице Више Женске Школе, и Савке Радичевићеве, управитељице Вежбаонице.⁷⁷

Г. Војислав Младеновић, учитељ, од 1909. почиње да шаље свој лист „Наша Школа“ на поклон, и ту праксу ће наставити до почетка Великог рата.

Књижница је новцем из канцеларијских трошкова била претплаћена на часописе: *Просвећени Гласник*, *Pädagogische Studien*, *Zeitschrift für Philosophie, und Pädagogik*.⁷⁸

У каталогу књига 1914, према евиденцији књижничарке Милице Ивановићке, која од 1912. води бригу о фонду, има 1559 стручних дела и белетристике. Књиге су набављене и куповином и поклонима пријатеља школе.

⁷⁴ *Из животоа женске учишћелске школе у Београду: извештај за школску 1908.-09. годину*, (Београд: Нова штампарија – Давидовић, 1909), 33–34.

⁷⁵ *Из животоа женске учишћелске школе у Београду: извештај за школску 1909.-10. годину*, (Београд: Нова штампарија – Давидовић, 1910), 39–40.

⁷⁶ Религиска свест, Филозофија религије, Етика и догматика, Морална аутономија и васпитање, Филозофија религије у школи Хербартовој и Почетна настава писања и читања.

⁷⁷ *Из животоа женске учишћелске школе у Београду: извештај за школску 1910.-11. годину*, (Београд: Нова штампарија – Давидовић, 1911), 44.

⁷⁸ *Нав. дело*,

КЊИЖНИЦА ЋАЧКИХ УЏБЕНИКА

Наставнички савет на седници од 13. октобра 1906. године решио је да се оснује књижница ћачких уџбеника, одакле би се давале на послугу књиге сиромашним ученицима.⁷⁹ Месец дана касније, министар просвете актом од 11. новембра, П Бр. 16.286, је дао дозволу да се при овој школи оснује књижница уџбеника за сиротне ученице и да се из државне штампарије пошаљу тражене књиге у вредности 400 динара. Овим новцем набављено је 142 примерка уџбеника. За књижничарку ћачких уџбеника постављена је Малвина Гогић, наставница математике.⁸⁰

Иако Министарство просвете редовно шаље примерке нових уџбеника, њихов број не задовољава потребе ученица.⁸¹ Иначе, ученице нису имале наменске књиге, него, уз препоруку наставника и Министарства, користе уџбенике за гимназије. У фонду књижнице, пред само њено затварање,⁸² школске 1911/12, налазили су се следећи наслови уџбеника и помоћних књига:

„Свето писмо у преводу Вука и Даничића, Историја хришћанске цркве од Павла Швабића, Српска граматика од Љ. Стојановића, Српска синтакса од Илије Лалевића, Руска читанка од Н. Глушчевићке, I и II део, Руски примери од Др. Радована Кошутића, Биографије руских писаца од В. Острогорског, Руска граматика од Јеврема Илића, Fabeln und Erzählungen von Gellert, Fabeln von Lessing,

⁷⁹ *Из животоа женске учитељске школе у Београду: извештај за школску 1906.–7. годину*, (Београд: Нова штампарија – Давидовић, 1906), 41.

⁸⁰ Предавала је у Вишој Женској школи до 1913, Првој женској гимназији и Женској учитељској школи од њиховог оснивања, у којој је била и књижничарка, пословођа наставничког савета, благајник фонда сиромашних ученица. Изузетно предузимљива по сведочанству школског извештаја 1911, у склопу својих ваннаставних активности, водила је ученице у обилазак Народне библиотеке. Том приликом им је г. Јован Томић, библиотекар, из богатог фонда показао: „Немањину диплому из 1199. год., Зборник попа Драгуља апокриф из XIV века, Никољско јеванђеље из XIV века, Минеј од 1539. год. штампан на кожи, Диплому патријарха Арсенија Чарнојевића из XVIII века, Наук Христијански, књига штампана босанском ћирилицом, Вукову песмарицу, прва свеска, од 1814. год. и другу свеску од 1815., која је једина цела, и т.д. и т.д.”

⁸¹ У школској 1907/8 приновљено је само 20 књига у *Из животоа женске учитељске школе у Београду: извештај за школску 1907.–08. годину*, (Београд: Нова штампарија – Давидовић, 1908), 25.

⁸² Коначну одлуку о укидању књижнице ћачких уџбеника, наставнички савет је донео 1913. године.

Hausmärchen von Grimm, Die Welt im Spiegel der Nationalliteratur von H. Weber, Oden von Klopstock, Jungfrau von Orleans von Schiller, Maria Stuart von Schiller, Psychologie von Eisler, Methodik von Heilmann, Немачка Граматика од Ст. Предића, Земљопис српских земаља од Радосава Васовића, Историја света од Ст. Ловчевића, Аритметика за ниже и више разреде гимназије од Мочника, Геометрија од Мочника, Физика од Јеленка Михаиловића, Основи хемије и минералогije од Драг. Антића, Зоологија од Ник. Ранојевића, Описи животињских врста од Шмајла, превод М. Томића, Ботаника од Ј. Јуришића, Педагогика од Љ. Протића, Историја педагогике од П. Деспотовића, Prima Vista, Српство у Београду, збирка песама, Збирка дечјих песама од Влад. Ђорђевића, Црквено певање, Осмогласник и литургија од Боже Јоксимовића, Хоманова школа, Кајзерова вежбања I св. и Абелови дуети.⁸³

У току свог шестогодишњег рада књижница је била великом броју ученица од непроцењиве важности, јер многе, услед лоших финансијских прилика у којима су биле, нису могле себи да приуште куповину књига.

КЊИЖНИЦА ЂАЧКЕ ДРУЖИНЕ УЗДАНИЦА

Књижница је основана 1905. године, по оснивању саме дружине. Поклонима пријатеља школе и ученица сакупљено је 370 књига, а од часописа у књижницу су пристизали: *Бранково коло*, *Дело*, *Књижевни Гласник*, *Нова Искра*, *Дом и школа*, *Просвеџа*, *Српска ријеч*, *Омладински Гласник* и *Српски народ*. Управу дружине чиниле су: као председник ученица Милева Суботићева, пословођа Берта Брантова, књижничар Цвета Илићева, благајник Лепосава Јанковићева и чланови Јулка Радовановићева, Даница Тодоровићева и Споменка Бојићева.⁸⁴

Под надзором председнице дружине, Катарине Павловићеве, наставнице српског језика, књижница је обогатила свој фонд поклонима и куповином новцем од уплаћених чланарина.

Школске 1908/9. године изабран је одбор који ће да прегледа књижницу и који свака три месеца мора да поднесе извештај на састанку о стању књижнице. Текуће школске године на поклон су пристигли наслови: „20 књига 'Алкохол и омладина'

⁸³ *Из животоа женске учитељске школе у Београду: извештај за школску 1911.-12. год.*, (Београд: Нова штампарија – Давидовић, 1912), 23-24.

⁸⁴ *Виша женска школа и Женска учитељска школа у Београду: извештај за школску 1904.-1905. годину*, (Београд: Штампано у Државној штампарији Краљевине Србије, 1905), 84.

које је послао Г. Димитрије Стојановић, управитељ основне школе из Обреновца, и 26 књига 'Србин' календар. Ове су књиге врло радо чланови узимали и по томе се види да је и на овај начин дружина много користила својим члановима.⁸⁵

У настојању да се фонд књижице континуирано увећава, ученице су у договору с књижаром господина Цвијановића добијале књиге на отплату. Неке књиге су и продавале чланицама. У извештају штампаном 1912. године пишу „...растурили смо међу члановима 43 књиге новијег издања 'Горског Вијенца' и 35 књига 'Песме' А. Шантића”.⁸⁶ Да је ова сарадња била изузетно успешна, сведоче извештаји дружине и наредних школских година.⁸⁷

Осим библиотечке набавке књига и продаје, дружина је преузела лепу дужност да прослеђује књиге које је Министарство просвете и црквених послова слало на поклон одличним и врло добрим ученицама, као и поклоне других дародаваца.⁸⁸

Након што је школске 1912/13. Узданица јасно дефинисала своја правила рада у којима је наглашено да је „морална дужност сваке ученице учитељске школе, да буде редован члан дружине Узданице, и да плаћа по 0-20 дин. сваког месеца, осим јула и августа, на име улога”, дружинска књижица је бивала богатија пробраним књигама и књижевним листовима, који су се сваке године

⁸⁵ *Из животоа женске учитељске школе у Београду: извештај за школску 1908.-09. годину*, (Београд: Нова штампарија – Давидовић, 1909), 52–53.

⁸⁶ *Истио*, 52–53.

⁸⁷ Тако је за књижицу 1910/11. набављено и ученицама пружена могућност отплате за: 21 књигу „Јауци са Змијања” од Петра Кочића, 15 књига „Деца пролетаријата” Ото Рила, 10 књига „Споменица десетогодишњег рада 'Узданице' дружине Ђака Јагодинске Учитељске Школе”, три књиге „Немирне душе” од Матавуља, три књиге „Горски Вијенац” од Његоша, четири књиге „Легенде о Христу” превод с немачког, три књиге „О васпитању” од Спенсера, једна књига „Образовање воље” од Жил Пајо, једна књига „Мисли” Боже Кнежевића, једна књига „Путујуће друштво” од Сремца, једна књига „Песме” Пандуровића и једна књига „Песме” Дучића. У школској 1911/12. овим путем „многе су ученице набавиле: Горски Вијенац, Из југословенске лирике, Песме Петра Прерадовића, Филзофија смрти, Размишљање о лепом, Образовање воље, Карактер, Жена у Гетеовој поезији, Из књига староставних: Часлав и Влад. Дукљанин и т. д. Ученице су узимале и књиге педагошке као: Ђачке криминале, Деце честољубље. Затим врло лепо уређене календаре: Просвјету и Календар Народних Новина.” У *Из животоа женске учитељске школе у Београду: извештај за школску 1911.-12. год.*, (Београд: Нова штампарија – Давидовић, 1912), 53.

⁸⁸ Раздато је „ученицама које нису из Београда” и 40 примерака књиге „За Српство” од др. Николе Вучетића, које је преко г. др. Рад. Кошутића послала једна госпођица, која је желела да јој име остане непознато.

дружинским новцем набављале.⁸⁹

Након оснивања, у школским извештајима до Првог светског рата не наводе се тачни подаци о броју публикација књижнице дружине.

ЗАКЉУЧАК

Упркос друштвеном и економском развоју током деветнаестог века неписменост женског дела становништва је огромна. У репресивној патријархалној средини образовање женске деце био је изазов традиционалним родним односима. Чак и након оснивања првих основних школа за женску децу, школовање девојчица је било условно и ограничено.

Након оснивања Више женске школе у Београду, жене су добиле прилику за више образовање. Из њених клупа изашле су прве генерације учитељица, првих жена запослених у државној служби, а временом, ученице ове школе постале су део културне елите Србије.

Библиотеке које су основане у Женској учитељској школи, наставничка, ученичка и књижница школских уџбеника за сиротне ученице, биле су расадници знања и уједно етичко-националних вредности.

По оснивању Женске учитељске школе, која шест година ради упоредо с Вишом женском школом као једна школска заједница, а од 1906. године као засебна институција, формирају се школска библиотека, књижница ђачких уџбеника и књижница ђачке дружине Узданица. Оснивање, књижни фонд и рад ових библиотека, дао је изузетан допринос образовању будућих учитељица. Многе кориснице библиотека, будуће учитељице, у својој каријери појављују као сарадници струковних часописа, рецензенти уџбеника и њихови аутори. Само учитељевање је било више од обичног посла, било је цењено и уживало је углед у друштву, а утицај које су учитељице имале на средину у којој су радиле никако није занемарљив. Могућност да имају сопствена примања мењала је њихов положај и утицај унутар породице.

Увидом у рад библиотека формираних у Вишој женској школи и Женској учитељској школи може се с правом закључити да су имале кључну улогу у развоју женског образовања и еманципацији жена у Србији.

⁸⁹ *Из животоа женске учитељске школе у Београду: извештај за школску 1912.-1913. год.*, (Београд: Штампарија „Симеон Мироточиви“, 1913), 63.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

1. *Виша женска школа у Београду: њедесетогодишњица 1863–1913*, податке средила К. [Косара] Цв. [Цветковић]. [Београд]: Виша женска школа, 1913.
2. Виша женска школа и Женска учитељска школа: извештај за школску 1902.–1903. годину. Београд: Штампано у Државној штампарији Краљевине Србије, 1903.
3. Виша женска школа и Женска учитељска школа: извештај за школску 1903.–1904. годину. Београд: Штампано у Државној штампарији Краљевине Србије, 1904.
4. Виша женска школа и Женска учитељска школа у Београду: извештај за школску 1904.–1905. годину. Београд: Штампано у Државној штампарији Краљевине Србије, 1905.
5. Виша женска школа, Женска гимназија и Женска учитељска школа у Београду: извештај за школску 1905.–6.годину. Београд: Нова штампарија – Давидовић, 1906.
6. *Гласник професорској групи*, година пета, свеска 3 (март 1924).
7. Глишићева, Станка В. „Моје успомене”. У *Школство Србије: 1804–1918. : документи и казивања*. Просветни савет Социјалистичке републике Србије, Београд: Научна књига, 1980.
8. Годишњи извештај о Вишој женској школи Краљице Драге и о Женској учитељској школи у Београду за школску 1900–1901 годину. Београд: Штампано у Државној штампарији Краљевине Србије, 1901.
9. Годишњи извештај о Вишој женској школи Краљице Драге и о Женској учитељској школи у Београду за школску 1901–1902 годину. Београд: Штампано у Државној штампарији Краљевине Србије, 1902.
10. Драшкић, Марија и Олга Поповић-Обрадовић. „Правни положај жене према Српском грађанском законнику (1844–1946)”. У *Србија у модернизационим процесима XX века, књ. II: Положај жене као мерило модернизације, зборник радова*, ур. Латинка Перовић, 11–25. Београд: Институт за новију историју Србије, 1998.
11. Државни архив Србије, Министарство просвете и црквених послова (ДАС МПС)
12. Државни календар Кнежевине Србије. Државна књигопечатња, 1862. Преузето 24. 7. 2024. Доступно на: https://digitalna.nb.rs/view/URN:NB:RS:SD_FFAB6B516AB99742A20B7C790616A239-1862-B001.
12. Дурковић-Јакшић, Љубомир. „Панегирици објављени поводом првих штампаних радова у Државној штампарији у обновљеној Србији”. *Годишњак рада Београда*, књ. XV, 1968.
13. „Закон о народним школама”. *Просветни гласник службени лист Министарства просвете и црквених послова*, год. XXV, бр. 4, (април 1904): 325–357. Приступ 25. 7. 2024. Просветни гласник, Београд, 1904. Доступно на: https://istorijskenovine.unilib.rs/view/index.html#panel:pp|issue:UB_00008_19040401|page:1.
14. Из живота женске учитељске школе у Београду: извештај за школску 1906.–7. годину. Београд: Нова штампарија – Давидовић, 1906.

15. Из живота женске учитељске школе у Београду: извештај за школску 1907.–08. годину. Београд: Нова штампарија – Давидовић, 1908.
16. Из живота женске учитељске школе у Београду: извештај за школску 1908.–09. годину. Београд: Нова штампарија – Давидовић, 1909.
17. Из живота женске учитељске школе у Београду: извештај за школску 1909.–10. годину. Београд: Нова штампарија – Давидовић, 1910.
18. Из живота женске учитељске школе у Београду: извештај за школску 1910.–11. годину. Београд: Нова штампарија – Давидовић, 1911.
19. Из живота женске учитељске школе у Београду: извештај за школску 1911.–12. год. Београд: Нова штампарија – Давидовић, 1912.
20. Из живота женске учитељске школе у Београду: извештај за школску 1912.–1913. год. Београд: Штампарија „Симеон Мироточиви“, 1913.
21. Из живота женске учитељске школе у Београду: извештај за школску 1913.–1914. год. Београд: Штампарија „Симеон Мироточиви“, 1914.
22. Исић, Момчило. „Писменост у Србији у 19. веку“. У *Образовање код Срба кроз векове*, ур. Радослав Петковић, Петар В. Крстић, Тибор Живковић, 63–79. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2003.
23. Из живота женске учитељске школе у Београду: Двадесетпетогодишњица и извештај за школску 1924.–25. годину. Београд: Штампарија „Скерлић“, 1925.
24. Медиговић Стефановић, Мила. „Културна мисија јавних библиотека у Србији“. У *Библиотеке у културном животоу Србије [зборник радова]*, ур. Катарина Јаблановић, 29–55. Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани“, 2018.
25. Милићевић, М. Б. „Школе у Србији од почетка овога века до краја школске 1867. год.“. У *Школсџво Србије: 1804–1918. : документи и казивања* / Просветни савет Социјалистичке републике Србије. Београд: Научна књига, 1980.
26. *Образовање код Срба кроз векове*, ур. Радослав Петковић, Петар В. Крстић, Тибор Живковић. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2003.
27. Окановић, Стеван М. *Учиџель*, година VIII, број 2, октобар 1927: 83–88. Преузето 24. 7. 2024. Доступно на: https://istorijskenovine.unilib.rs/view/index.html#panel:pp|issue:UB_00126_19271001|page:5.
28. Пековић, Слободанка. Женски часописи у Србији на почетку 20. века. Преузето 24. 7. 2024. Доступно на: <https://www.openstarts.units.it/server/api/core/bitstreams/cd1bb412-2523-492f-816d-232ae3ece08a/content>.
29. Пецић, Ј. „Просветни зборник закона и наредба, Београд, 1887. год.“. У *Школсџво Србије: 1804–1918. : документи и казивања* / Просветни савет Социјалистичке републике Србије. Београд: Научна књига, 1980.

30. Поповић, Марко. *Историја приватној живоји у Срба : од средњег века до модерној доба*, 309–311. Београд: Клио, 2011.
31. Просветни власник службени лист Министарства просвете и црквених послова, година XXX, број 3, (март 1909): 178–200. Приступ 25. 7. 2024. Доступно на: https://istorijskenovine.unilib.rs/view/index.html#panel:pp|issue:UB_00008_19090301|page:15.
32. Станков, Љиљана. *Катарина Миловук (1844–1913) и женски покрет у Србији*. Београд: Педагошки музеј, 2011.
33. Столић, Ана. *Сестре Српкиње: појава покрета за еманципацију жена и феминизма у Краљевини Србији*. Београд: Evoluta, 2015.
34. Тешић, Владета. *Морално васпитање у школама Србије 1839–1878*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1974.
35. Трнавац, Недељко. „Индиферентност према школовању женске деце у Србији 19. века”. У *Србија у модернизационим процесима XX века, књ. II: Положај жене као мерило модернизације, зборник радова*, ур. Латинка Перовић, 55–72. Београд: Институт за новију историју Србије, 1998.
36. Пунковић, Срећко. *Школство и просвета у Србији у XIX веку*. Београд: Педагошки музеј, 2016.

JELICA ILIĆ MINIĆ
jelica.ilic@uf.bg.ac.rs
VLADIMIR BRBORIĆ
Vladimir.Brboric@uf.bg.ac.rs
Belgrade University
Teacher Education Faculty - the Library, Belgrade

THE LIBRARY OF THE WOMEN'S COLLEGE AND THE WOMEN'S TEACHING COLLEGE IN BELGRADE UNTIL THE BEGINNING OF WORLD WAR ONE

SUMMARY | This paper deals with the importance of libraries of the Belgrade Women's College and the Women's Teaching College in the education of female children up to the beginning of World War One. To show the continuity of little girls' reading habits, we first demonstrate the work of the libraries that were founded in elementary schools. Since in the observed period books were rare and expensive, few could afford them, and libraries were the most common places where children could get in touch with the written word.

Immediately upon gaining independence in 1830, a large number of elementary schools opened in Serbia. However, it took more than a decade to open the first female elementary school in Paraćin in 1845. Despite the great resistance of the State Council, a Women's College was founded in 1863, under the roof of which the first Women's Teaching College and the First Women's Grammar School would open at the beginning of the 20th century.

The hitherto published papers on the elementary, secondary, and higher education of female children didn't focus on the libraries that were formed at the Women's College in Belgrade and the Women's Teaching College. This paper will underline that the forming and the structure, the book collection, and the work of these libraries were very important contributors to the development of women's education and had a large influence on the emancipation of women in Serbia.

The article was created based on the materials of the Pedagogical Museum Library, the materials of the Teacher Education Library in Belgrade, yearly reports on the work of schools, the materials of the National Archive of Serbia, and published texts in serials and monographs.

KEY WORDS | school libraries, the Library of the Women's College in Belgrade, the Library of the Women's Teaching College in Belgrade

ЕЛИЦА ИЛИЧ МИНИЧ
jelica.ilic@uf.bg.ac.rs
ВЛАДИМИР БРБОРИЧ
Vladimir.Brboric@uf.bg.ac.rs

Белградский университет

Факультет начального и дошкольного образования - Библиотека, Белград

БИБЛИОТЕКА ЖЕНСКОЙ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ И ЖЕНСКОЙ УЧИТЕЛЬСКОЙ ШКОЛЫ В БЕЛГРАДЕ ДО НАЧАЛА ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

РЕЗЮМЕ | В статье рассматривается значение библиотек Белградской высшей женской школы и Женской учительской школы в образовании девочек до начала Первой мировой войны. Чтобы показать преемственность привычек чтения девочек, в первую очередь был приведен пример деятельности библиотек, основанных при начальных школах. Поскольку книги в рассматриваемом периоде были редкими и дорогими, мало кто мог их себе позволить. Библиотеки обычно были единственным местом, где дети знакомились с письменностью.

Сразу после обретения независимости в 1830 году в Сербии было открыто большое количество начальных школ. Прошло более десяти лет, и лишь в 1845 году и в Парачине была основана первая женская начальная школа. Несмотря на большое сопротивление в Государственном совете, в 1863 году была основана Высшая женская школа, при которой в начале XX века начнут действовать Женская учительская школа и Первая женская гимназия.

Ранее опубликованные работы по начальному, среднему и высшему образованию девочек не касались библиотек, основанных при Высшей женской школе в Белграде и Женской учительской школе. Именно поэтому в работе будет показано и доказано, что основание школ, их структура, книжный фонд и работа этих библиотек были важным фактором в развитии женского образования. Библиотеки оказали большое влияние на эмансипацию женщин в Сербии.

В работе использованы материалы библиотеки Педагогического музея, материалы Библиотеки начального и дошкольного образования в Белграде, годовые отчеты о работе школ, материалы Государственного архива Сербии, а также опубликованные статьи в серийных публикациях и монографических изданиях.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА | школьные библиотеки, Библиотека Высшей женской школы в Белграде, Библиотека женской учительской школы в Белграде